KICHIK BIZNESDA MOLIYAVIY AKTIVLARNI BOSHQARISH TIZIMI VA UNING SAMARADORLIGI

Saydxodjayeva Nigorahon Ibaydullaevna
University of Economics and Pedagogy NOTM,
Iqtisodiyot kafedrasi katta o'qituvchisi i.f.f.d (PhD)
saidhodjaevanigorahon@gmail.com

Annotatsiya. Moliyaviy aktivlarni samarali boshqarish tizimini shakllantirmasdan turib, yaqin va istiqbolda tadbirkorlik sub'ektlarining rivojlanishini ta'minlab bo'lmaydi. Chunki har qanday xo'jalik yurituvchi sub'ektning faoliyati 3 turdagi ishlab chiqarish omillarining timsolini ifodalaydi, ular moddiy, nomoddiy va moliyaviy aktivlarda mujassamlanadi. Ma'lumki, bozor iqtisodiyotiga o'tish davrini boshdan kechirayotgan mamlakatlarda iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar va moliyaviy aktivlarni makro va mikro darajada samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan investitsiya resurslariga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Kalit so'zlar: *moliyaviy aktiv, investitsiya, resurs, risksiz daromad, moliya, bozorida moliyaviy aktivlar, moliyaviy menejment*

Аннотация. В данной работе рассматриваются теоретические и практические аспекты управления финансовыми активами в системе малого бизнеса. Обоснована необходимость формирования эффективной системы финансового менеджмента для обеспечения устойчивого развития хозяйствующих субъектов. Особое внимание уделено факторам, влияющим на доходность финансовых активов, включая безрисковую ставку, среднерыночную доходность и ожидаемую прибыль. Рассмотрены принципы управления финансовыми активами, методы управления дебиторской задолженностью и формирование инвестиционных ресурсов. Сделан вывод о том, что эффективное управление финансовыми активами является ключевым фактором финансовой

устойчивости и развития малого бизнеса в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: *финансовые активы, инвестиции, ресурсы, безрисковая доходность, финансовый менеджмент, рынок капитала, дебиторская задолженность, ликвидность, риск*

Abstract. This paper examines the theoretical and practical aspects of financial asset management in small business systems. It substantiates the importance of forming an effective financial management system to ensure the sustainable development of business entities. Special attention is paid to the factors influencing the profitability of financial assets, including the risk-free rate, average market return, and expected profitability. The study also explores key principles of financial asset management, accounts receivable management methods, and the formation of investment resources. It is concluded that effective financial asset management is a crucial factor in ensuring financial stability and growth of small businesses in a market economy.

Keywords: *financial assets, investment, resources, risk-free return, financial management, capital market, accounts receivable, liquidity, risk*

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishi ko‘p jihatdan moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga bog‘liq. Moliyaviy aktivlarni oqilona boshqarish tizimini shakllantirmasdan turib, korxonaning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlash qiyin.

Har qanday xo‘jalik yurituvchi subyekt faoliyati moddiy, nomoddiy va moliyaviy aktivlar majmuasidan iborat bo‘lib, ular o‘zaro bog‘liq holda korxona samaradorligini belgilaydi. Shu bois moliyaviy aktivlarni boshqarish tizimi strategik ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Moliyaviy aktivlar kichik biznes sub’ektlari investitsiya resurslarining asosiy tarkibiy qismini tashkil etganligi sababli ularni samarali

boshqarish, avvalambor, mavjud resurslardan tejamkorlik bilan foydalanishni, yuqori daromadli aktivlarga investitsiya kiritish orqali foyda darajasini oshirishni taqozo etadi. Amerikalik iqtisodchi professor R.Merton mavzusidagi adabiyotlar tahlili har qanday moliyaviy aktivni boshqarishning asosiy moliyaviy mezonlari sifatida ular uchun zarur bo'lgan rentabellikka ta'sir qiluvchi quyidagi omillarni ta'kidlaydi:

1. Risksiz daromad darajasi (Risk-free) darajasi). Xususan, bu bozordagi kapitalning o'rtacha qiymatini o'zida mujassam etgan foiz stavkasini bildiradi va bu qiymat risksiz daromad darajasi sifatida qabul qilinadi. Bunday rentabellikka ega moliyaviy aktiv sifatida odatda davlat obligatsiyalari ko'rib chiqiladi.

2. Moliya bozorida moliyaviy aktivlar rentabelligining o'rtacha tortilgan darajasi. Bunday holda, o'rtacha rentabellik darajasi zamonaviy portfel nazariyasida shakllangan portfellardagi moliyaviy aktivlarning keng arsenali sharoitida portfelning o'rtacha daromadlilik darajasini anglatadi [1].

3. Shakllanishi mumkin bo'lgan rentabellikning matematik taxminlari. Bizning fikrimizcha, iqtisodchi olim bu fikrda moliyaviy aktivlarni boshqarish ob'ekti sifatida qimmatli qog'ozlardan tashkil topgan aktivlarni boshqarishda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan omillarga alohida urg'u berdi. Bunday holda, yuqorida qayd etilgan omillar asosan rentabellikning nisbiy va mutlaq ko'rsatkichlariga va ushbu daromadning taxminiy kutilishiga qaratilgan. Rossiyalik iqtisodchilar A.A. Adamenko, T.E. Xorolskaya, V.S. Gorshkovlar [2] moliyaviy aktivlarni boshqarishning umumiy tamoyillariga to‘xtalib, birinchi navbatda moliyaviy aktivlarni boshqarish korxonalarning yagona boshqaruv tizimi bilan birlashtirilishi kerakligini ta’kidlaydilar. Korxona tomonidan moliyaviy aktiv sifatida shakllantirilgan investitsiya resurslarini jalb qilish hajmi va xarajatlarini aniqlash ularning bahosining tashqi va ichki omillarini tahlil qilish asosida amalga oshiriladi. Zamonaviy moliyaviy menejment kontseptsiyasi

tarafdorlari moliyaviy aktivlarning qiymatini birinchi navbatda mamlakat pul bozoridagi foiz stavkalari va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning umumiy rentabelligi tarkibiga kiritish mumkinligini ta'kidlaydilar [3]. Asosiy e'tibor pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar yoki debitorlik qarzlari kabi moliyaviy aktivlarning likvidlik xususiyatlariga va ularning vaqtinchalik moliyaviy ehtiyojlarni qondirish uchun o'ziga xos "sug'urta zaxirasi"ga qaratiladi.

Moliyaviy aktivlarni boshqarish masalalari ko‘plab iqtisodchi olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, Robert C. Merton moliyaviy aktivlar rentabelligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar sifatida quyidagilarni ajratadi:

- risksiz daromad darajasi
- bozor portfeli rentabelligi
- kutilayotgan daromad

Shuningdek, rossiyalik olimlar moliyaviy aktivlarni boshqarish korxonaning umumiy boshqaruv tizimi bilan integratsiyalashgan bo‘lishi zarurligini ta’kidlaydilar.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida quyidagi usullardan foydalanildi:

- tizimli yondashuv
- qiyosiy tahlil
- moliyaviy ko‘rsatkichlarni baholash
- nazariy umumlashtirish

Bu usullar moliyaviy aktivlarni boshqarishning samarali mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi.

Natijalar va tahlil. Moliyaviy aktivlarni boshqarish quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

- umumiy boshqaruv tizimi bilan uyg‘unlik
- muqobil qarorlarni ishlab chiqish
- tashqi muhit o‘zgarishlarini hisobga olish

- strategik yo‘naltirilganlik

Moliyaviy aktivlarni samarali boshqarish, ayniqsa bozor iqtisodiyotiga o‘tayotgan mamlakatlarda tez o‘zgarib borayotgan bozor sharoitlarida moliyaviy barqarorlikni ta’minlashning muhim omillaridan biridir. Birinchi tamoyilga ko'ra, moliyaviy aktivlarni boshqarish moliya, investitsiyalar, operativ faoliyatni boshqarish va buxgalteriya hisobining funktsional bo'limlarini umumiy boshqaruv tizimi tamoyillari bilan uyg'un holda shakllantiriladi. Chunki moliyaviy aktivlar korxona aktivlarining tarkibiy elementi sifatida umumiy strategik yo‘nalishda korxona rivojlanishining muayyan tomonlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Ikkinchi tamoyil, operatsion yoki investitsiya jarayonlarida moliyaviy aktivlarni shakllantirish va ulardan foydalanish bo'yicha boshqaruv qarorlarini tayyorlashda, qoida tariqasida, ushbu qarorlarning muqobil versiyalari korxona tomonidan belgilangan moliyaviy mezonlarga muvofiq ishlab chiqilishi kerakligini anglatadi. Kichik biznesda moliyaviy aktivlarni boshqarishda yuqori dinamizm ular bilan bog'liq boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda vaqt o'tishi bilan tashqi muhitdagi o'zgarishlarning ta'sirini, masalan, moliyaviy yoki tovar bozoridagi o'zgarishlarni hisobga olish zarurligini anglatadi. Boshqaruv qarorlarini qabul qilishda tizimli yondashuv, aktivlarni boshqarish tizimini boshqa ikkita tizimda (innovatsiya va) aktivlarni shakllantirish va ulardan foydalanish bilan bog'liq o'zaro bog'liq boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishni ta'minlaydigan umumiy boshqaruv tizimining bir qismi sifatida ko'rib chiqish kerakligini anglatadi. qo'shimcha qiymat boshqaruvi). Strategik maqsadlar va joriy vazifalarni belgilash, aktivlar to'g'risida ma'muriy qarorlar qabul qilish samaradorligi tashkilotning asosiy maqsadi - "missiyasi" ostida ekanligini anglatadi.

Pul oqimini boshqarish korxonada debitorlik qarzlarini boshqarish bilan chambarchas bog'liq, chunki ba'zi korxonalar uchun pul oqimining asosiy manbai tovarlarni sotish hisoblanadi. Tovarlarni sotish o'z vaqtida va qisman naqd pulsiz hisob-kitoblar uchun, ya'ni kredit bo'yicha amalga oshiriladi. Shuning uchun,

xaridorlar - qarzdorlar yetkazib beruvchi bilan hisob-kitob qilishlari mumkin bo'lgan o'rtacha vaqtni hisoblash kerak. Debitorlik qarzlarini boshqarishda menejer quyidagi parametrlarni boshqarishi kerak: − debitorlik qarzlarining aylanish vaqti; - turli ko'rsatkichlar bo'yicha qarzdorlar tarkibi; − xaridorlar bilan hisob-kitoblar sxemasi va ularni birlashtirish imkoniyati; - qarzdorlarning o'z majburiyatlarini bajarishini nazorat qilish; -shubhali qarzlarni ko'rib chiqish tamoyillari; - vijdonsiz xaridorlarning qarzlarini undirish bo'yicha chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqish. Debitorlik qarzlarini o'z vaqtida to'lashni ta'minlashning zamonaviy usullari o'z vaqtida to'lash uchun chegirmalar kabi an'anaviy tarkibiy qismlarga va kamroq an'anaviy bo'lganlarga, masalan, moliyaviy aktivlarni sug'urtalashga ega. Biroq, har qanday holatda, ikkita element mavjud - kelajakdagi foyda va mumkin bo'lgan yo'qotishlarni hisoblash bilan sotish tamoyillari.

Kichik biznesda pul oqimining muhim qismi debitorlik qarzlari orqali shakllanadi. Ularni samarali boshqarish quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- qarzdorlik aylanish muddatini nazorat qilish
- mijozlar segmentatsiyasi
- chegirma va jarima tizimini qo‘llash
- shubhali qarzlarni tahlil qilish

Chegirma siyosati xaridor va sotuvchi uchun ikki tomonlama foyda keltiradi: xaridor xarajatni kamaytiradi, sotuvchi esa pul oqimini tezlashtiradi.

Debitorlik qarzlarini boshqarishning asosini korxonadagi hisob tizimi tashkil etadi. Hozirgi vaqtda korxonalarda tovarlarni kreditlashning rivojlangan tizimi mavjud bo'lib, bu erda kreditlash shartlari ko'plab omillarga bog'liq. Ushbu metodologiyaning mohiyati qisqa muddatli qarzni to'lash uchun ma'lum miqdorda chegirmalar berish va tovarlarni to'lashni uzoqroq muddatga kechiktirgan mijozlarga jarimalarni qo'llash qobiliyatidir. Chegirma berish xaridor uchun ham, sotuvchi uchun ham foydalidir. Xaridor tovar sotib olish narxining pasayishidan bevosita foyda oladi. Sotuvchi

bilvosita debitorlik qarzlari tarkibiga kiruvchi mablag'lar aylanmasining tezlashishi hisobiga foyda ko'radi, bunda debitorlik qarzlari zaxiralar kabi harakatsizlashtirilgan mablag'lardir. Moliyaviy menejer ushbu sxemadagi har qanday parametr nisbatidagi o'zgarishlar to'g'risida qaror qabul qilishi mumkin, ammo eng muhimi - chegirma miqdori. U inflyatsiya ta'sirini hisobga oladigan va debitorlik qarzlarini moliyalashtirish manbalarini saqlash xarajatlarini kamaytiradigan ba'zi rasmiylashtirilgan algoritmlardan foydalangan holda turli yo'llar bilan o'rnatilishi mumkin[4].

Moliyaviy aktivlarni samarali boshqarish natijasida:

- likvidlik oshadi
- moliyaviy barqarorlik mustahkamlanadi
- risk darajasi kamayadi
- foyda miqdori ortadi

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kichik biznesda moliyaviy aktivlarni samarali boshqarish tizimini shakllantirish korxonaning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, investitsiya qarorlarini asosli qabul qilish va debitorlik qarzlarini samarali boshqarish muhim ahamiyatga ega. Kelgusida moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish uchun:

- zamonaviy moliyaviy instrumentlardan foydalanish
- risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish
- raqamli moliya texnologiyalarini joriy etish tavsiya etiladi

Shunday qilib, global va mahalliy amaliyot tomonidan taklif etilgan boshqaruv usullarining mohiyati ma'lum darajadagi likvidlik, moliyaviy barqarorlik va moliyaviy xavf bilan korxona faoliyatini saqlab qolish va yanada rivojlantirishga qisqartiriladi. Ushbu usullar butun aktivlarni boshqarishning markaziy yadrosi bo'lishi kerak, chunki ular korxonaning kelajakdagi siyosatini shakllantiradi. Barcha moliyaviy aktivlarning o'ziga xos xususiyati kelajakda daromad olish va talab qilish huquqidir. Shuning uchun

moliyaviy aktivlarni tizimli boshqarish metodologiyasida quyidagi muammolarni ko'rib chiqish kerak: - daromad olish uchun qancha vaqt ketadi va kompaniya ma'lum vaqtni kutadimi yoki birinchi foydali imkoniyatda aktivni sotadimi; - kompaniya regress talabini kutish xizmati uchun qanday qo'shimcha daromad olishni afzal ko'radi; - boshqaruv amaliyotida talabning qanday usullaridan foydalaniladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi boshqaruv usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

- moliyaviy siyosatda har bir turdagi moliyaviy aktivlarni boshqarishga o'ziga xos tarzda yondashuvni aniqlash va tasniflash;

- korxonaning barcha resurslari aktivlari holatini va bu holatdan kelib chiqadigan likvidlik va moliyaviy risklarni har tomonlama moliyaviy tahlil qilish;

- moliyaviy aktivlar portfelini shakllantirish va qimmatli qog'ozlar harakatini boshqarish usullari tizimini ishlab chiqish;

- debitorlik qarzlarini boshqarish usullari tizimini ishlab chiqish;

- korxonalarning umumiy kredit siyosatini shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Абаева Н.П., Шигаева Е.В. Развитие концепции финансового менеджмента. // Финансы и кредит. – 2013. – №47(575). – С. 25–28.

2. Мертон, Роберт К. (1973). "Теория рационального ценообразования опционов".Bell Journal of Economics and Management Science. Корпорация "РЭНД". 4 (1): 141–183.

3. Адаменко А.А., Хорольская Т.Е., Горшков В.С. Финансовые активы: понятие и оценка // Вестник Академии знаний №34 (5), 2019

4. Гужавина Н. А. Характеристика ключевых подходов к управлению дебиторской и кредиторской задолженностью организации / Н. А. Гужавина, В. А. Кибенко. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 13 (147). — С. 268-270.